

Inventari del patrimoni

La Comarca del Baix Cinca ha finalitzat l'inventari del patrimoni arqueològic i natural de tot el territori comarcal. [p.6]

Música antiga de la Llitera

El CELLIT acaba de coeditar el llibre-disc *Música antiga tradicional en la comarca de la Litera*, coordinat per Arturo Palomares Puertas. [p.8]

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques
Catalanoparlants d'Aragó

Les víctimes frangenques dels camps francesos

Vuit dels 47 morts aragonesos als camps de refugiats identificats fins ara havien nascut a la Franja. [p.14]

Adéu a J. A. Carrévalo

El 20 de març ens va deixar aquest investigador, articulista i escriptor especialista en la cultura tradicional de Mont-roig i el Matarranya. [p.18]

Dignitat RURAL

[p.4]



Temps
d'Escola
10

Sumari

- 2 Cartes dels lectors
- 3 Editorial
Vinyetes al vent
- 4 Matarranya
- 6 Baix Cinca
- 8 Llitera
- 10 Entrevista
- 12 Ribagorça
- 13 Aragó
- 14 Reportatge
- 16 Vint anys de Temps de Franja
- 17 Cultura
- 18 Personatges

Imatge coberta: Javi Moragrega, Àngel Antolín i Carlos Javega davant el Torico de Terol, després de recórrer més de 210 km des de Beseit (Foto ©Lluís rajadell)

TEMPS DE FRANJA 149

Edita:



Iniciativa Cultural de Franja

C. Major 4, 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21
 · Associació Cultural del Matarranya
 · Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
 · Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès.
 redaccio@tempsdefranja.org

Gestió i administració: Cèlia Badet.

Maquetació gràfica:
 Carles Terès.

Consell de redacció:
 Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho.
 Baix Cinca: Rosa Arqué, Hugo Sorolla.
 Llitera: Josep Espluga.
 Ribagorça: Glòria Francino.

Seccions:
 Matarranya: Carles Sancho. Baix Cinca: Rosa Arqué. Llitera: Josep Espluga. Ribagorça: Glòria Francino. Cultura: Hèctor Moret. Entrevistes: Carles Terès. Catalanofonia: Hugo Sorolla. Aragó: Màrio Sasot.

En aquest número: Roberto Albiac, Marina d'Algars, Patrici Barquín, Esteve Betrià, Javier Giral, Vicent de Melchor, Maite Moret, Josefina Motis, Vicent Pallarés, Artur Quintana, Lluís Rajadell, Francesc Ricart, Màrio Sasot, Ramon Sistac, Arnau Timoneda.

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín
 info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

En venda a:

Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia i Kiosko Casanova. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Lleida:** Llibreria de la Generalitat. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saldí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papeleria Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** La 2 de Viladrich. **Vall-de-roures:** Camins Serret.

Cartes dels lectors

L'escola

Soc docent i resulta que, segons molta gent, tinc tres mesos de vacances, no faig res los caps de setmana i cobro una milionada.

La veritat és que n'estic farta d'eixos comentaris, sobre tot enguany. En primer lloc perquè són mentida i en segon lloc perquè fan molt de mal, sobre tot perquè mos desacrediten davant l'alumnat, que és amb qui tractem cada dia.

No vull defensar-me de res. L'únic que busco és que la gent que no coneix la realitat dels treballadors de l'educació miri de ser prudent abans de parlar. Mestres, n'hi ha de bons i de dolents, com de paletes, mecànics o metges, però no podem oblidar que en 12 mesos nosaltres hem fet un reciclatge pedagògic, hem vençut la por a les classes virtuals, hem fet de psicòlegs, de buròcrates, hem aconseguit que els centres no siguin focus de contagi, hem calmat les pors de famílies i alumnat i tot això ha costat 0 € al Departament d'educació de la DGA.

Sempre s'ha dit que la docència és vocacional, però no ho és al 100% perquè una cosa és que t'agradi treballar com a profe i l'altra que les espatlles ho puguin portar tot al damunt. La voluntarietat no hauria d'existir al sistema públic d'ensenyament, ni al de salut ni a cap.

Enguany falta professorat, falta material, falta normativa clara, falta espais, falta connectivitat, falta recolzament, es a dir, falta

inversió i sobra ràtio. Podem pensar que en falta a molts sectors, és veritat, però resulta que parlar només d'ensenyament quan li convé als polítics, a mi no me pareix bé.

Belén Vilar
 Fraga

Pasqual Vidal ha mort

Just abans d'imprimir aquesta revista, ens hem assabentat que l'1 d'abril ens ha deixat el company i soci d'ASCUMA Pasqual Vidal i Fígols, amb només 75 anys, a Massalió, la seua vila.

Va reivindicar la llengua catalana del Matarranya a tots els nivells, però especialment en el camp de la cultura. Gran coneixedor i investigador dels costums i tradicions del seu poble i de la comarca, ens ha deixat una extensa obra escrita i, sobretot, gràfica. Els seus dibuixos il·lustraven amb minuciositat tots els aspectes de la vida quotidiana dels nostres avantpassats. Les seues creacions han servit per a què les generacions més joves coneguin el món matarranyenc i les paraules que el defineixen. Va publicar *A la falda de la iaia, Festes i tradicions de la comarca del Matarranya. Vila de Massalió i col·laborà amb la musicòloga Margarita Celma en la publicació de Fa un munt d'anys al Matarranya*, Premi Pau Vila de la UB 2006.

Ampliarem la notícia al web i al *Temps de Franja* de juliol.

A Temps de Franja volem saber la teua opinió. Envia'ns les teues cartes, tot indicant el teu nom i població, a: tempsdefranja@gmail.com

COMARCA DEL
matarranya



INSTITUTO DE ESTUDIOS
 ALTOARAGONESES
 Diputación de Huesca

GOBIERNO
 DE ARAGON



Diputació de Lleida



INSTITUT
 D'ESTUDIS
 ILERDENCS

Fundació Pública de la Diputació de Lleida



Generalitat
 de Catalunya



Revista de les Comarques
 Catalanoparlants d'Aragó

SUBSCRIU-T'HI

T. 978 85 15 21

tempsdefranja@gmail.com

Recordem a tots els subscriptors de *Temps de Franja* que ens comuniquin la seva adreça de correu electrònic a redaccio@tempsdefranja.org per a rebre els butlletins electrònics

Lo català d'Aragó a Aragón Televisión: invisibilitat i inhibició parlamentària

Quan a la jove democràcia espanyola van sorgir les diferents autonomies, totes es van dotar de cadenes públiques de ràdio i televisió, ben conscients les noves autoritats del valor dels mitjans audiovisuals en la creació d'una identitat comuna. A Aragó va ser l'any 1987 quan se va fundar la Corporación Aragonesa de Radio y Televisión (CARTV), que naixia amb la voluntat de ser «una Radio y Televisión pública multicanal, garante del interés general que potencie la identidad colectiva de Aragón» (*Ley 8/1987, de 15 de abril, modificada per la Ley 4/2016, de 19 de mayo*). La intenció fundacional s'ha traduït durant tres dècades de vida en un seguit de programes variats, bones audiències i una eficient gestió econòmica. I això amb diferents enfocaments, en funció de la direcció de la corporació. Si en alguna època no tan llunyana la programació estava saturada de festivals de jotes, molt populars, a l'etapa actual los programes resulten bastant moderns, que aposten curiosament per la proximitat, amb un equip de professionals preparats que recorren la nostra geografia 'buidada' (*Chino chano, Un lugar para quedarse, Esta es mi tierra, Tempero, Un viaje exquisito...*). Una programació que té l'element central dels informatius, emesos des de Saragossa, i que manté el contrapunt cosmopolita de *Aragoneses por el mundo*.

Una excel·lent novetat del maig passat és lo magazín *Charrín charrán* en llengua aragonesa, que pretén protegir i donar visibilitat a una llengua en perill d'extinció i que, conduït per un equip molt dinàmic, s'apropa als continguts sense voluntat costumista ni arqueològica. Així, per fi, 34 anys després del seu naixement, la nostra cadena pública comença a respondre a dos dels seus principis fundacionals: «El respeto a la pluralidad política, cultural, lingüística, religiosa y social», i «La promoción de la cultura aragonesa, así como de las diversas modalidades

lingüísticas» (art. 2). Esta tardana i tímida incorporació no s'ha produït, però, en la programació de l'altra llengua minoritària, lo català —o “catalán de Aragón”, segons la denominació oficial—, i res no fa preveure un canvi, absent esta qüestió del debat públic, tampoc dins de la mateixa comunitat dels catalanoparlants, tan acostumats a viure en l'eterna diglòssia que els pareix inimaginable que la seua pugue ser una llengua televisiva. Encara ara, a la cadena aragonesa falta un informatiu diari en català i en aragonès, igual que el que TV3 emet en aranès, i falten també les veus en les llengües maternes dels habitants dels Pirineus i la Franja quan són entrevistats, invisibles i inaudibles per als aragonesos castellanoparlants.

Resulta sorprenent i indignant que des de 1987 fins ara no haiguen funcionat los organismes de control de la corporació pública per fer complir les seues obligacions jurídiques i socials amb les minories lingüístiques. No han pensat en elles ni els 16 membres actuals o passats del Consell d'Administració, delegats dels partits del Parlament d'Aragó, ni els 16 representants de la societat civil del Consell Assessor, on les dos estan excloses (!): sindicats, empreses audiovisuals, Universitat, discapacitats auditius i visuals, Instituts de la Dona, Joventut i Treball, i associacions professionals, de consumidors i d'usuaris. L'última memòria d'activitat, de 2019 (apartat «Transparencia» del web), no indica cap iniciativa per reparar esta invisibilitat, quan sí, en bon sentit i en justícia, s'atén la diversitat de gènere, les inquietuds dels joves i les discapacitats cogni-



Entrevista a Natxo Sorolla a *Charrín Charrán*, un dels pocs moments que s'ha pogut sentir el català d'Aragó a la nostra TV

CARTV

tiva, auditiva i visual. Tampoc es preveu visibilitzar la diversitat lingüística als «Compromisos para 2020».

En canvi, Aragón TV fa poc va convertir en notícia les mascaretes de l'associació Amics del Xapurriau, fent de tribuna d'unes reivindicacions paracientífiques ja que eixa suposada llengua no està ni a la Llei de Llengües d'Aragó ni en cap classificació lingüística internacional. Lo criteri periodístic no es va preocupar per contrastar la validesa acadèmica de la informació amb experts de la Direcció General de Política Lingüística o de la Universitat de Saragossa. Una altra actitud lamentable dins d'una corporació que diu voler ser «Plural, diversa, independiente, profesional», emparada per la inhibició dels nostres representants públics.

VINYETES AL VENT. Per Tarroc



Herois del món rural a cop de gambada

// LLUÍS RAJADELL

Tres esportistes recorren a peu els 210 kilòmetres que separen Beseit de Terol per reivindicar més atenció de l'Administració per als pobles.

“Sou tres guerrers que heu protagonitzat una heroïcitat”. Així va definir el president de Terol Empresaris Turístics, Roche Murciano, als tres esportistes del Matarranya que van recórrer a peu 240 kilòmetres, des de Beseit a la capital provincial —els darrers 30, els van fer en bicicleta—, entre el 8 i l'11 de febrer per reivindicar més atenció de l'Administració per als pobles i els seus habitants.

Javier Moragrega, de Beseit; Carlos Javega, de Vall-de-roures; i Àngel Antolín, de Mont-roig, els tres membres del club Matarranya Team protagonistes de la Ruta per la Dignitat Rural, van arribar esgotats i al límit de les seues forces a la meta de la plaça de la Catedral de Terol, tot i que satisfets pel repte acomplit i pel recolzament calorós dels veïns dels pobles pels que van passar —en ocasions, també de les autoritats locals— a través de la senda de llarga distància GR8.

Durant cada una de les quatre etapes de la Ruta, van llegir manifestos relatius a reivindicacions provincials: la importància de les empreses turístiques per al futur de Terol, el paper de la dona per combatre la despoblació, la defensa del paisatge enfront de l'onada de projectes de plantes eòliques, la dignitat dels habitants de l'Espanya Buidada i la producció alimentària sostenible.

A més de la patronal hostalera (Terol Empresaris Turístics), van recolzar la cursa reivindicativa, les associacions turístiques de totes les comarques, la plataforma Gent del Matarranya i la Plataforma en Defensa del Paisatge de Terol. La plataforma ciutadana Terol Existeix va donar suport en tot moment a la marató de Moragrega, Antolín i Javega, sobretot a la darrera etapa, la de l'arribada a la capital provincial, on va rebre als tres esportistes amb un passadís humà pel Viaducte Vell.



Allí hi eren els portaveus de la plataforma veïnal i els seus senadors, Joaquín Egea i Bea Martín.

Els tres atletes del Matarranya van explicar que l'objectiu de la seua iniciativa esportiva i reivindicativa va ser sostovar consciències dins de l'Administració per a que tinga més presents les necessitats del medi rural a l'hora de prendre decisions. Van afegir en declaracions a l'arribada que la resposta dels diferents governs per afrontar la pandèmia de la COVID-19 ha estat el desencadenant per a posar en marxa la Ruta per la Dignitat al considerar que les mesures adoptades no han tingut en consideració la situació dels pobles.

Roche Murciano, que va llegir a la meta un manifest en defensa del sector turístic, va lamentar que els governants “legislen des de les ciutats sense tindre en compte les peculiaritats dels pobles”. Es va comprometre a presentar tots els manifestos defensats pels tres atletes matarranyencs a la DGA, la Subdelegació del Govern i a la Diputació Provincial amb l'esperança que esta

A l'arribada a Mont-roig, rebuts pels veïns i l'alcalde

CARLES TERES

vegada les demandes “siguen escoltades”.

El darrer tram de la Ruta, entre La Puebla de Valverde i Terol, es va fer en bicicleta i els tres protagonistes van estar acompanyats per ciclistes del Club Ciclista Turolense i d'un grapat de simpatitzants, entre els que estava el propi Roche Murciano i el director provincial d'Ordenació del Territori i exprofessor de l'Institut de Vall-de-roures, Iñaki Belanche.

Javier Moragrega va admetre a l'arribada que estava “baldat”. “Sense el recolzament dels dos companys no haguera arribat a Terol”, va dir. També el va ajudar a avançar, la “passió pel nostre paisatge i per la nostra terra”.

Algunes etapes van ser especialment dures, com la que va travessar el Maestrat, on, durant molts kilòmetres, no es van topar amb ningú, com va contar Carlos Javega. Àngel Antolín va ressaltar que, després de tants kilòmetres recorreguts sense més presència humana que els seus dos companys va ser “una passada” l'animada rebuda a Terol, encara que amb les limitacions imposades per la pandèmia.

Els continus desnivells van ser un important factor de desgast físic. En els 240 kilòmetres de recorregut van superar un desnivell positiu —pujades— de 9.000 metres. Entre altres nuclis habitats, van passar per Valdelinares, el poble més alt d'Espanya amb 1.692 metres sobre el nivell del mar, on van tindre una emotiva acollida per l'Ajuntament, que els va nomenar “ambaixadors”

Al viaducte de Terol

LLUÍS RAJADELL



Nou poemari d'Àngel Villalba

// ARNAU TIMONEDA

Més de cinquanta anys abraçat a la guitarra, llaiüt, timple i guitarró. Component cançons de lluita, de gresca i també d'amor, per cantar la meua ràbia contra la injustícia obrera de polítics i patrons o per endolcir la festa a la vora del porró. Amorets que van i venen per ells la meua cançó.

Este és un fragment poètic de la introducció de *L'adéu del cantautor II*, un poemari i cançoner que ha publicat l'Àngel Villalba amb una seixantena llarga de textos. La major part d'ells escrits durant la llarga època de la pandèmia conseqüència de la COVID-19 que ens ha tancat a tots a casa molts mesos i limitat la nostra llibertat. A partir del març de l'any passat Villalba, amb el confinament, escriu i compon poemes i cançons sobre el coronavirus i la situació provocada i, més tard, fa volar la seua inspiració sobre temàtiques més generals que ja tenia l'experiència d'haver interpretat com a cantautor: amor, compromís social, festa, territori, ecologia, llengua, enyorança... En mig any de confinament, la seua creativitat musical i literària ha seguit frenètica com es pot comprovar en el poemari ara publicat. Creativitat del favarol que hem pogut seguir

a través de les xarxes socials que han servit de comunicació i estímul permanent amb els seus seguidors a través de les noves cançons pujades a YouTube, una dotzena, i els poemes publicats a Facebook. Amb *L'adéu del cantautor II* Villalba vol donar per acabada la seua activitat artística damunt els escenaris, trajectòria que ha perllongat durant més de mig segle. El poeta mostra enyorança i tristor pel temps passat i recorda els seus amics cantautors aragonesos que ens han deixat o que han abandonat definitivament el seu activisme cultural i artístic:

Ens ha deixat Laborleta i també el gran Carbonell, Tomàs Bosque ja no canta i l'Anton fa de pagès, jo mateix m'he fet vell. Que prompte tinguem relleu! Este món seria fosc si el poema fet cançó fora cant de defunció.

El poemari s'inicia amb una introducció de José Enrique Gargallo, professor de la Universitat de Barcelona i membre de l'IEC que escriu sobre la llengua de les composicions del favarol, «la llengua d'Àngel Vi-



Coberta del llibre

llalba reflecteix la suma de vivències acumulades en els seus mons viscuts, des de l'entorn rural de Favara fins a la Catalunya urbana que l'acull com a fill de la immigració», l'investigador Artur Quintana fa referència a la poesia, «amb comptades excepcions els poemes segueixen sent en vers de romanç i amb l'obligada rima assonant», l'alcalde de la seua vila Paco Domènech descriu

la vinculació i amariat amb el cantautor i l'autor del seu anterior volum Carles Sancho sobre el procés de creació de l'artista en una època difícil i complicada. El poemari està il·lustrat amb dibuixos molt originals d'Abril Morales i també amb fotografies personals del mateix autor.

A més dels poemes i cançons inèdites recollides a *L'adéu del cantautor II* ha inclòs, en la part final del llibre, una àmplia selecció de composicions del seu anterior volum publicat *Àngel Villalba. Cançons i poemes* (2018). El favarol ens comenta que la dotzena de cançons noves que va compondre, en el poemari només en recull la lletra, seran interpretades pel cantautor durant les presentacions del llibre que es portaran a terme quan les restriccions per la COVID ho permetin.

ESPARILLANT PARAULES

Primavera rondadora // Roberto Albiac

Arribo a l'extrem de la foia, a la punta del tossal, m'assenso damunt d'una roqueta imitant l'escultura d'aquell pensador rural que tenim a la vila. Miro aquella part del terme: la primavera rondadora ja no vol tardar i va prenyant los bancals vestint-los de colors blancs pels secans, morats pels regadius. Lo cerç m'acompanye en este moment de soledat i reflexió mentres xulle entre els armetllers florits. No és l'únic: les abelles també me canturruixen quan van fent alegrement la seua faena de matrones. Me sinto reviuire al solet, respirant tranquil·litat, observant la llibertat: si en tenim de sort... Un març més, aquell racó natural del món renaix després d'un període de quietud en què tot havia estat ben parat i conservat a baixa temperatura, un cicle de vida i mort que mos fascine, sobretot en aquell curt instant en què tot explota acompanyat de tonalitats i perfums. Inclús molts d'aquells vells arbres robustos, que escampen raïls des de fa dècades, s'animen una volta més a n'este es-

pectacle vital en la seua millor versió, segurament, encara es resistixen a donar calor a alguna casa.

Estic davant d'un miracle que cada any és paregut però que no dixé indiferent a ningú. I mentrestant, les fotografies primaverals van inundant Instagram, Facebook i l'oratge de les notícies de la tele, hi ha lleidatans que passen turistes per les seues explotacions agrícoles i els japonesos ho estaran celebrant en algun festival. Curiós.

La naturalesa se mos presente com una roda que va voltant cíclicament, però no és l'única: la nostra vida també mos ve així. Des de la infància a la maduresa evolucionam, mos reinventam, ressorgim, produïm fruits... Les societats també, per això, després de tant temps hivernant, haurem d'imitar al nostre entorn en la manera d'actuar: mos toque ser (i fer) primavera. No sirem los primers ni els raders a fer-ho, però està clar que valdrà la pena.

Finalitzat l'inventari del patrimoni arqueològic i natural del Baix Cinca

// REDACCIÓ



Les dades recollides en aquest inventari serviran per a preservar i mantindre la riquesa patrimonial de la Comarca del Baix Cinca.

La Comarca del Baix Cinca ha realitzat un inventari del patrimoni arqueològic i natural de tot el territori comarcal amb la finalitat de conèixer els béns existents i donar-los a conèixer a la població per a la seua valoració i conservació, per a aconseguir que els habitants de la comarca siguin actors principals de la protecció dels nostres béns patrimonials.

Aquest inventari es va posar en marxa durant l'any 2020 i va acabar a la fi del mes de gener. Es va realitzar un treball de camp i investigació en els onze municipis del Baix Cin-

ca s'han registrat 595 béns arqueològics i 35 béns de patrimoni natural.

Els jaciments arqueològics detectats corresponen a diferents períodes històrics i són de diferent tipologia, com a espais d'habitació (poblat, cabanyes, abrics...), producció (agrícola, extractiva...), socials (religiós, públic...), funeraris, pintures o gravats rupes-

tres. Els espais naturals inventariats han sigut ZEPAS (Zones d'Especial Protecció per als Moixons), LIC (Lloc d'Importància Comunitària) i aiguamolls singulars.

L'inventari ha sigut realitzat per Jacinto



ESQUERRA:
Panoràmica
de Mequi-
nensa.
DALT: Pou de
gel de Can-
dasnos
COMARCA DEL
BAIX CINCA

Bonales, historiador i expert en la matèria que coneix molt bé el terreny de Comarca del Baix Cinca, ja que ha realitzat diversos inventaris municipals i ha publicat nombroses obres sobre la zona.

L'entitat comarcal té interès a continuar en els pròxims mesos amb l'inventari del patrimoni cultural tant arquitectònic, etnològic i industrial per a poder ser conservat i preservat.

Vil·la
Fortunatus
COMARCA DEL
BAIX CINCA



ENTRE DOS AIGÜES

El discurs dels polítics // Marina d'Algars

Hi ha dies que venen ensopagats i sents l'artrosi com un dimoni que et punxa amb la forca als dits. Com avui. Així és que escriuré com els intel·lectuals de manual. Parlaré sobre el Discurs (amb majúscula). Això, em condueix al cànon de la Retòrica clàssica que Aristòtil, Isòcrates, Quintilià, i d'altres filòsofs del món clàssic van estudiar fa dos mil anys. Tot discurs, segons la Retòrica, consta de cinc parts: preàmbul o introducció, narració, confirmació, digressió i epíleg o conclusió. A més a més de l'orador, el missatge i l'auditori, en l'actualitat, el discurs polític ha canviat essencialment amb la introducció d'un nou element: el mitjà a través del qual es produeix la comunicació: Internet. En l'actualitat tot gira al voltant de les xarxes socials. No obstant això, la importància del llenguatge és ineludible. Cal que sigui un llenguatge directe, ha de crear il·lusió, promoure esperança. Un polític o un governant clarament han de tenir estratègies de comunicació *online*. La qual cosa presenta uns

avantatges com que la informació circula ràpidament. Qualsevol ciutadà o dirigent polític avui dia pot crear contingut bàsic des del seu mòbil i fins i tot crear un post, un article, amb informació que moltes vegades té més abast que el material produït per equips tècnics. Fins i tot, polítics i no polítics busquen *viralitzar* el seu missatge, aconseguir estadístiques òptimes que es volen destacar en aquestes plataformes. Lamentablement, això és tan important que moltes vegades es converteix en un dels seus objectius. Així i tot, Internet també té uns desavantatges perquè diàriament circulen gran quantitat de notícies falses, les *fake news*. És fàcil caure en les trampes persuasives. Estaria bé fer discursos sense errors o incoherències ni utilitzar el discurs per cridar l'atenció sense argumentar amb versemblança. Els polítics que utilitzen les xarxes deixen rastre i el seu material pot ser usat fora de context per l'adversari. A Internet tot deixa marca. Cal retornar a la Retòrica clàssica!

La Comarca inicia la recollida de residus orgànics

// ROSA ARQUÉ

Prop de 40% dels residus municipals són orgànics, és a dir, restes de menjar i restes vegetals de mida petita —també coneguts com a FORM (Fracció Orgànica dels Residus Municipals)— molt fàcils de reciclar o valoritzar si es compleix uns petits requisits. La generació de residus ha estat un dels problemes més greus amb què s'han trobat les societats actuals, que observen com no paren de créixer en pes, volum, toxicitat i diversitat de composició provoquen greus problemes socials i ambientals. És per aquest motiu que les directrius fixades en la política ambiental de la UE es basen en la precaució i en la prevenció de la quantitat i toxicitat dels residus.

Els beneficis de reciclar els residus orgànics són innegables: multiplicar el reciclatge, generar electricitat, millorar la qualitat de la terra, tindre l'aire i l'aigua més purs o estalvis econòmics a les empreses. Però al nostre territori encara queda per fer molta educació ambiental per explicar tots els aspectes positius que implica la tria de residus orgànics i també per deixar clar que la normativa actual obliga al compliment d'uns objectius de reducció dels residus municipals biodegradables.

Per tota Europa, el reciclatge

d'orgànic està acceptat pels motius que ja hem enumerat i perquè, a més, crea treball. Les maneres de posar-lo en marxa són diverses i es poden adaptar a cada localitat o comarca per això al Baix Cinca es va començar fa mesos un treball d'anàlisi on van participar més de 100 establiments. Seguidament, s'han instal·lat 5 contenidors (a 4 restaurants i a la BD) on s'hi podran depositar: restes de fruita i verdura, ossos i altres restes de carn o peix, menjar en mal estat, marro del cafè i restes d'infusions, rams i restes de plantes, taps de suro, etc.

La situació d'alarma sanitària no afavoreix la implantació d'iniciatives com a aquesta, però des de la Comarca s'insisteix en la importància de la gestió dels residus i que totes les mesures que s'implanten amb l'objectiu de reduir-los suposen sempre un estalvi econòmic per a les empreses i també redueixen els costos de gestió. Com a ciutadans de la Comarca, si no pensem en termes estrictament econòmics, la implantació de mesures que afavoreixen el medi ambient són, lògicament, inqüestionables. Ara esperem que s'arribi a un acord entre les administracions i la població per estendre la recollida d'una manera efectiva.

Torna el descens del Cinca

// REDACCIÓ



COMARCA DEL BAIX CINCA

La Real Federació Espanyola de Piragüisme ha tornat a incloure en el calendari oficial de proves esportives per a aquest any 2021 al Descens Internacional del Cinca com a Prova Oficial d'Interès Especial, amb data prevista per al dia 22 d'agost del present any. També ha quedat inclosa dins del calendari oficial de la Federació Internacional de Piragüisme (ICF), dins de l'apartat d'esdeveniments mundials de marató com a competició oficial de caràcter internacional.

La prova, organitzada per la Comarca del Baix Cinca, els Ajuntaments de Fraga, Torrent de Cinca i Mequinensa, els clubs Caiac Baix Cinca i Capri Club i la Federació Aragonesa de Piragüisme, manté el màxim nivell esportiu una altra edició més. L'organització de la prova ja està treballant en la preparació d'una nova edició que conjuga alta competició amb modalitat popular i turística. De fet, pel que respecta a la segona modalitat es té previst que les inscripcions tornin a obrir-se el pròxim dia 1 de juny i hi haurà una limitació màxima de participants.

Per sort, gràcies a l'esforç col·lectiu, la prova ha tornat a incloure's com a esdeveniment oficial dins dels calendaris nacionals i internacionals. Esperem que un any més sigui un gran èxit.

SE VA SOLSINT

La criatura ja té un any // Patrici Barquín

Ara que ja fa un any que es va decretar l'inici oficial de la pandèmia i ens van tancar a casa per a que poguéssim consumir pa per higiènic, com si Sangonereta (referència de jaio) hagués sobreviscut a l'empatx de botifarra, i elaborar pans, dolços i, també, pa que poguéssim eixir al balcó a aplaudir als policies que ballen; és lo moment d'avaluar en quin punt ens trobem.

Es va dir que del confinament sortiríem sent millors persones, i així ha set. Ara tenim "efebofòbia" (Sí, he hagut de buscar com és deia. En un primer moment pensava que seria "infantofòbia", però com que tenia dubtes amb les infants... Després m'he adonat que com que estan vacunades són immunes als nostres sentiments, així que no és podia dir "infantofòbia"), és a dir, odiem al jovent i descarreguem sobre les seues esqueses lo pes dels contagis i de les nostres desgràcies que ens impedeixen anar a emborrotar-nos als bars, de compres a la capital o a ballar fins l'atac d'artrosi a qualsevol concert de vells que se creuen joves.

També hem sortit experts en biologia, virologia i altres "bi" o "vi". Quan pensava que quan Magdalena Álvarez ens va ensenyar a dir "catenària" ja havíem fet topall com a societat sàvia, de sobte aprenem a parlar de mascaretes, a detallar lo funcionament de tal o qual vacuna atrevint-nos fins i tot a parlar d'aerosols, d'ARN i de cadenes de genomes. ¡Mare!

Així que sí, som millors persones, però no per tot això que he explicat. En realitat tot això són collonades (me van dir que escriure així, de sobte, "collonades", fa mal a la vista, però això és una collonada) dels mitjans de comunicació. Xerrameca de tertulians a sou i del periodisme de masses que ens volen inocular una realitat a mida del que resulta còmode al propi sistema. Així que sí, som millors persones perquè cada cop hi ha més persones que mirem al nostre entorn més proper i desconnectem d'eixa mena d'informacions i anem solsint la manera de construir un món millor.

Música antiga de la Llitera

// JOSEFINA MOTIS

El Centre d'Estudis Lliterans (CELLIT) acaba de coeditar un llibre-disc titulat *Música antiga tradicional en la comarca de la Llitera*, un volum coordinat per Arturo Palomares Puertas, important estudiós i intèrpret de la música local.

De l'època medieval i renaixentista, les músiques i cançons recuperades estan relacionades amb temes religiosos. Els testimonis musicals que han arribat fins a nosaltres de l'àmbit litúrgic són principalment misses cantades, mentre que les de l'àmbit paralitúrgic es tracta de cançons devotes que es cantaven fora de la cerimònia de la missa. A molts pobles encara es mantenen càntics anomenats «goigs», que s'empren per a la devoció de determinats sants en ermites, com els de Sant Sebastià i Sant Roc a Albelda, el de Sant Quilis a Binèfar i a altres pobles explicats en un bonic capítol. Es fa especial menció també dels òrgans de les esglésies que s'han pogut identificar almenys a tres pobles, Tamarit, Albelda i Callassanç, en documentació dels segles XVII al XIX.

Segons l'autor, entre finals del segle XIX i principis del XX hi va haver a la comarca de la Llitera una important generació de músics que podien tocar diferents instruments i ensenyar-ne a d'altres. El llibre presenta noms i imatges d'aquests músics i orquestres que, fins ben avançat el segle XX, amenitzaven les festes i balls locals dels pobles de la comarca. També es menciona la música de saló, que eren tertúlies o concerts

privats que s'organitzaven a cases de burgesos o de la gent de més recursos. En aquell temps també hi havia el costum de cantar a les tavernes acompanyats d'instruments com flautes o bandúrries, i l'autor posa com a exemple la taverna de Vicent d'Angurell d'Albelda, on s'aprenien rondes i cançons de carrer com el «corro de l'estisora», molt recordat al poble.

Malauradament, amb l'arribada de la ràdio, la televisió i les noves tecnologies, el cantar o tocar un instrument va passar a l'àmbit professional i el comú de la gent va deixar de fer música. A Albelda, sense anar més lluny, unes noies i senyores cantaven al mes de les flors i en algunes cerimònies religioses que feia goig d'escoltar-les. Hi havia uns senyors que tocaven la guitarra i cantaven jotes de lo millor, com el senyor Vicent de Porter. El que sí que s'ha mantingut en actiu és el cant i ball de jotes amb la «Rondalla San Roque», que suposo segueix activa.

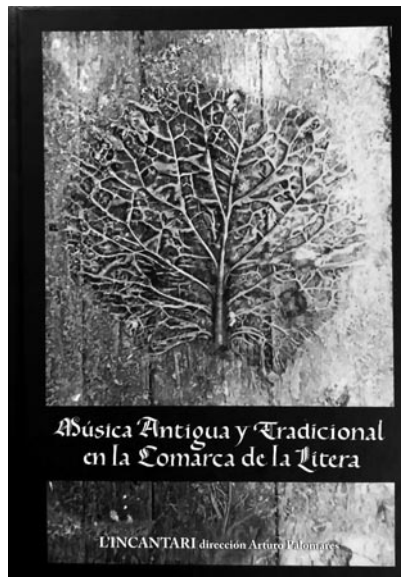
En el llibre hi ha un ampli capítol dedicat a les jotes, molt habituals als pobles de la Llitera, tant en el costum de les rondalles i celebracions com en la tradició de cantar en les feines del camp. Recordo que quan

jo era petita amb la trilla es cantava a l'era. Quan sentíem un cantador de jotes molt bo en unes finques més enllà, a l'altre costat de la vall, nos quedàvem escoltant-lo. Però un cop aquella veu es va deixar de sentir, van dir que un fill seu s'havia ofegat al riu fent la mili a Saragossa i aquell senyor ja no va cantar més.

Al llibre, Arturo Palomares fa menció del «ball dels totxets» propi d'alguns pobles, com Camprorells, on encara el mantenen. També del toc de les campanes, tan propi del món rural, uns instru-

ments molt apreciats que tenien funcions especials tan en la vida pràctica, les del rellotge, com en la vida espiritual, el tocar a missa o el dol, o per emergències com incendis o altres esdeveniments.

Al llibre es fa menció de l'Incantari, que es un conjunt instrumental dedicat a l'estudi i interpretació de la música tradicional, fundat l'any 2010 per Lucia Samitier (cant i arpa) i Arturo Palomares (cant i instruments de corda), que compta amb la col·laboració de músics especialitzats. Amb el llibre, el CELLIT ha enviat un CD per escoltar una part de la música esmentada. Tot un luxe que hem d'agrair.



Coberta del llibre-disc
J.M.

Masies enrunades per la neu // Vicent Pallarés Pascual

Aquestes darreres nevades que ens van arribar amb les tempestes Glòria i Filomena van fer ensorrar algunes masies del territori. El pes considerable de la neu sobre les teulades va suposar el colp de gràcia per a algunes edificacions que ja estaven malmeses. El procés del seu deteriorament és conegut: en un principi, la teulada no s'acaba de conservar bé quan s'abandonen o no es fa la vida contínua, com anys enrere. Aleshores, apareixen les primeres goteres que ajuden a malmetre les bigues, que, a poc a poc, es podreixen.

La sentència de mort arriba amb un fort episodi de pluges o unes nevades intenses que suposa el final de construccions tradicionals que han servit als pobladors d'aquest territori du-

rant centenars d'anys. Les restes derruïdes, ens fan pensar en la vida que hi va haver al seu interior i la pèrdua d'unes formes de vida agrària tradicional que desapareix. Les despulles d'un món, el de la masoveria, que ja massa vegades, viu del record entre les pedres caigudes.

Edificis que han estat testimonis de la vida i de l'activitat agrícola i ramadera que hi va haver, ara runa del que va ser la masoveria al territori. Unes construccions que serà molt difícil de recuperar, ja siga per una qüestió econòmica o un tema de voluntat dels propietaris. Elements d'un patrimoni etnològic que, lentament, desapareixen i que s'haurien de documentar i conservar com a testimonis d'una cultura tradicional del territori.

Raderes activitats del CELLIT: etnografia, vídeos i joventut

// J. ESPLUGA TRENC

Malgrat els temps de pandèmia que encara patim, el Centre d'Estudis Lliterans (CELLIT) continua duent a terme una sèrie d'actuacions remarcables i molt d'agrair pel públic interessat en la nostra comarca. La nostra col·laboradora estel·lar Josefina Motis ja ha descrit en la pàgina del costat l'excel·lent llibre-disc sobre música antiga de la Llitera, una obra valenta i necessària, a més d'interessantíssima. Però hi ha més coses. Ací només voldria destacar tres de les raderes activitats que ha fet el CELLIT:

En primer lloc, ha encetat una col·laboració amb Eugenio Monesma, reconegut director de cine etnogràfic que compta amb una extensa obra documental sobre costums, tradicions i oficis perduts. Des de fa un temps, Monesma recorre la comarca de la Llitera, acompanyat per bons guies locals, com Sebastià Agudo i altres, amb l'objectiu d'identificar i localitzar indrets particulars, com aljubs, basses de cànem, arners, trulls rupestres, etc. Periòdicament publica aquestes troballes al Facebook del CELLIT i a la web comarcal *laliterainformacion.com*. La troballa i neteja d'una bassa de coure cànem a Albelda en molt bon estat, d'un aljub de grans dimensions i d'un indret d'arners en un tossal proper al despoblat de Pelegrinyó, son algunes de les cròniques que ha publicat fins ara.

En segon lloc, el CELLIT ha penjat al seu web (<https://www.cellit.es/>) una sèrie de filmacions realitzades a Valldellou i a Castellonroi els anys 1962 i 1963, cedides per la família de Josep Maria Canes Puyàs (1917-1982) i per l'alcalde de Castellonroi, Paco Rivas Borrás, respectivament. Originalment en format súper-8 i ara passades a vídeo gràcies a la Fototeca de la Diputació Provincial d'Osca, les imatges mostren vistes dels pobles i els seus voltants, així com diverses activitats de la gent de l'època, com ara pagesos segant a dalla, dones rentant

la roba al safareig públic, mules i somers carregant càntirs des del riu, canalla jugant pels carrers, etc. També hi ha imatges d'una processó a una ermita o les obres de l'embassament de Santa Anna. Uns documents curiosos i fascinants, que mostren com era la Llitera just abans de la modernització agrària que ho va escampar tot.

En tercer lloc, no ens podem estar d'assenyalar que el CELLIT ha publicat recentment el número 6 de la revista *Littera*, que compta amb 8 extensos articles de temàtiques variades, que la Josefina Motis ha ressenyat amb detall en una altra col·laboració per a la web d'esta mateixa revista i a la que us remetem. Entre altres coses, inclou un interessant text de l'esmentat Eugenio Monesma sobre uns estatuts redactats al poble de Calassanç el 1670 per a fer front a una certa onada de criminalitat local.

Ací em voldria detenir una mica en l'article signat per Carmen Capdevila Murillo, la sociòloga de Binèfar, que ha fet un estudi molt interessant sobre la joventut de la comarca i les seves expectatives de futur. L'article analitza alguns dels dilemes de la gent jove del món rural en els temps globals que vivim. Mostra com molts joves que van a estudiar a la ciutat, en acabar han de decidir si tornar al poble o no, cosa que té conseqüències sobre les identitats i les formes de vida que tindran tant ells com els seus pobles d'origen. L'autora mostra com la disponibilitat de feina o no, la manca d'anonimat que hi ha al món rural, i els marcats rols socials i familiars, en particular els rols de gènere, són elements que condicionen força les decisions a prendre. En les seues entrevistes a joves que han hagut de marxar, l'autora detecta un elevat 'sentiment de poble' que forma part de les seues identitats encara que visquin en àrees molt urbanes. L'estudi posa de relleu que les opcions laborals per a les dones són



Fotogrames de les pel·lícules sobre Valldellou dels anys 60
CELLIT

menors, mentre que el control social és molt major, cosa que incentiva el seu abandonament dels pobles. També es posa l'accent en com en el món rural encara és més difícil portar a la pràctica determinades opcions d'identitat sexual que s'allunyin del model patriarcal, malgrat que també es reconeix que a poc a poc les mentalitats van canviant i són més respectuoses amb la diversitat. Tot plegat, mostra un panorama poc amable amb una joventut que s'estima molt els seus pobles però que no sempre hi troba les possibilitats per a quedar-s'hi, sobretot en el cas de dones o de joves amb identitats sexuals no normatives.

En definitiva, cal agrair al CELLIT els seus esforços per posar a l'abast de la població recursos útils per a entendre on ens trobem i d'on venim.

JESSICA LLOP CASTELBOU, DOCTORA EN QUÍMICA, INVESTIGADORA A L'ICN2

«Compartir investigacions sobre la COVID ha permès avançar més ràpidament»

// M. LLOP

Jessica Llop té les seues arrels a Nonasp on va viure des del seu naixement i durant la primera infància. Anar a casa dels iaies i al poble sempre ha sigut el seu lloc de pau i estima. Els estius sobretot, el riu, les festes, els amics... I també la família. Allí hi té els amics de tota la vida. És llicenciada i doctora en Química per la URV

Com et definiries?

Em defineixo com una persona curiosa amb interessos molt diversos, que poden anar des de la música, la dansa, la ciència, la història... Que intenta tindre cura dels seus, empàtica, constant amb el que fa...

Quines són les teues arrels amb la Franja?

Jo sempre dic amb orgull que sóc de la Franja. Vivíem a Nonasp quan vaig néixer i els meus primers anys de vida. Tota la meua família paterna i una part de la materna són d'allí. Tot i que després em vaig traslladar a Tarragona de ben petita, seguia tenint mitja família allí, així que sempre hi he anat molt sovint. També hi tinc els amics de tota la vida.

Com va ser la teua infància i joventut al teu poble d'ascendència nonaspina?

De petita anar a Nonasp era anar a casa dels iaies, i sempre ha sigut el meu lloc de pau i estima. Quan vius a una ciutat i ets petita o jove tot és molt diferent que al poble, allí hi tens més llibertat. En general tinc molt bons records de la meua infància i joventut al poble. Els estius sobretot, el riu, les festes, els amics... I també la família, anar amb la iaia a casa les ties. Les nits a la fresca amb tots els cosins llunyans que es feien molt propers. Les passejades amb el iaio veient les estrelles, si el cel del poble és una de les coses que de ben petita ja em va impactar, com es podien veure tantes estrelles!



Jessica Llop a els Vilans Nonasp
MARTIA FREIXA

Quins vincles mantens amb el poble actualment?

Doncs actualment al poble hi segeixo tenint els amics de tota la vida i la família, ara hi vaig només quatre o cinc cops l'any. A Favara, el poble del costat, hi viu el meu pare amb la seva dona i les meves germanes i la seva família, així que mantinc un vincle fort.

Quan vas sentir la necessitat d'estudiar Química a la facultat de Tarragona?

Doncs al batxillerat no tenia massa clar que volia estudiar, però sí que veia que m'atreien més les ciències i gràcies a la xerrada d'una professora de la Universitat (que més tard vaig tenir) em vaig acabar de decidir per Química.

La teua tesi doctoral és sobre nanopartícules. Ens pots fer un resum de la terminologia i importància en la investigació científica

Doncs les nanopartícules són "unitats" molt, molt petites, de mida nanomètrica (equivalent a una mil milionèsima part d'un metre). En el meu cas jo sintetitzava i canviava les seves propietats per utilitzar-les de catalitzadors (són entitats que fan que les reaccions químiques vagin més de pressa i en condicions més suaus, per exemple a menys temperatura).

Professionalment has desenvolupat diverses feines. Ens pot fer un recorregut per la teua trajectòria professional?

Jo vaig estudiar Química a la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, a la mateixa universitat vaig fer el màster i el doctorat. En totes les etapes vaig fer estades tant a Alemanya (Aachen) com a França (Tolosa de Lengadoc, Lió). Gràcies a aquestes estades, en particular l'última, em va permetre tenir feina només acabar la tesi i vaig anar a Lió a fer un postdoctorat. En aquest temps vaig tenir clar que volia fer un canvi i a la vegada em vaig posar a estudiar un diploma en línia en gestió de la Ciència i la innovació. En acabar vaig estar un temps buscant feina i finalment en vaig trobar a l'Institut Català de Nanociència i Nanotecnologia (ICN2) per a gestionar el grup i els projectes d'uns dels seus grups de recerca. Vaig canviar de "fer" la recerca a gestionar-la.

«Jo sempre dic amb orgull que soc de la Franja»

«L'11 de febrer és el dia de la dona i la nena a la ciència, encara cal reivindicar-lo»

Com funciona l'ICN2?

L'ICN2 és un institut de recerca que forma part del BIST (Barcelona Institute of Science and Technology)

que agrupa diversos centres punters en diferents matèries (Química, Fotònica, Energia, Genòmica...). Al nostre centre hi ha 18 grups de recerca que treballen principalment amb materials i components a la “nanoescala”, on s’estudia les seves noves propietats, interaccions i maneres d’aprofitar-les en la vida quotidiana.

Que feu en concret al teu grup de recerca?

En el grup on treballo és molt interdisciplinari i treballem químiques, biotecnòlogues, físiques, matemàtiques, enginyeres, som un 85 % de dones, però no és l’habitual en absolut. Treballem amb biosensors òptics pel diagnòstic precoç d’algunes malalties o la detecció d’alguns contaminants. Un exemple molt conegut seria el test de la glucosa que utilitzen els diabètics o el d’embaràs; els dos són biosensors. L’any passat ens van concedir un dels projectes d’una convocatòria exprés que va treure la Unió Europea just quan va començar la pandèmia. El vam haver d’escriure en una setmana, quan normalment tens mesos i buscar socis europeus, en el cas del CONVAT, participen un grup francès d’Aix-Marseille expert en coronavirus i un italià de l’institut de malalties infeccioses de Roma. Vam aturar tots els projectes que teníem per prioritzar aquest i quan tothom estava confinat, nosaltres seguíem treballant.

Quins avenços hi ha en la investigació sobre la COVID-19?

Doncs s’ha avançat molt i a un ritme molt ràpid perquè per primera vegada s’han sumat esforços, tant en l’àmbit de països com de grups d’investigació. Tots els resultats de recerca relacionats amb COVID s’han publicat en obert i s’ha tingut accés a moltes més dades que han permès avançar més ràpidament. Ara es coneix molt millor el virus, com ens afecta, com combatre’l. Tot i que encara queden moltes incògnites.

Com ha sigut treballar en un projecte de COVID?

Doncs és un projecte molt motivador, ja que saps que estàs realment



Part de les dones del grup de Recerca ALEJANDRO ASTÚA (INVESTIGADOR DEL GRUP)

contribuint a una de les majors crisis sanitàries que hem tingut i una situació que no havíem viscut fins ara. Però els primers mesos van ser molt estressants, quan el món parava nosaltres havíem de donar-ho tot i tenim molta pressió per obtenir els resultats. També per la meua part he hagut de gestionar tota una part mediàtica i de contacte amb institucions nacionals i europees que no hi estava tan acostumada. Així que ha sigut intens, però enriquidor en molts sentits.

Penses que la COVID-19 significa l’inici d’una altra era?

El món científic ja preveia que alguna cosa així podia passar i creiem que tal com va la globalització actual

Jessica Llop, M. Carmen Estévez, Laura M. Lechuga, Maria Soler (el dia que ens van concedir el projecte CONVAT) DEPARTAMENT DE MÀRQUETING I COMUNICACIÓ DE L’ICN2



no és estrany que es torni a repetir. Els pocs esforços que es posen en tenir cura del planeta, estem modificant tants aspectes, com els hàbitats i les migracions dels animals per exemple, que malalties amb les quals no teníem contacte ara ens poden arribar més fàcilment. Per altra banda el poc interès que se li dona a la ciència. Ara tothom a córrer i a necessitar als científics, però on estan les inversions? A Espanya és molt difícil tenir una carrera científica estable, els grans “cervells” acaben marxant i no se li dona l’impuls necessari quan tenim molta base per a fer-ho possible. Esperem que això canviï una mica.

Ara fa poc va ser el dia de la nena i la dona a la ciència, que en penses d’aquest dia?

Doncs penso que encara cal seguir reivindicant-lo. És l’11 de Febrer, i sobretot s’utilitza per donar visibilitat. A les escoles, als llibres de text, a la societat en general, encara li falten referents femenins. Les nenes han de saber, que podran ser el que vulguin i que també es poden dedicar a carreres científiques i tecnològiques. En aquest aspecte, he tingut molta sort, ja que tant a la tesi vaig tenir una directora dona, la professora Carmen Claver, com ara la cap de grup es la professora Laura M. Lechuga, les dues referents en els seus àmbits.

Moltes gràcies.

Vides de capellans a la guerra del 1936

// GLÒRIA FRANCINO PINASA

Des de xica havia sentit dir a casa que la vetlla del bateig de ma tia Glòria, al juliol de 1936, havia fugit el capellà que havia d'administrar el bateig a diversos infants. I sincronies de la vida, la Pili del Sastre em va deixar el llibre *La Diòcesis de Huesca y la guerra de 1936* de Damián Peñart y Peñart, on s'explica amb fonts orals molt interessants, la persecució i les peripècies que van patir els capellans de la Diòcesi d'Osca.

En el tercer apartat és on trobem la vida de D. José Giné Riñé, nascut a Lleida l'any 1912 i ordenat sacerdot l'any 1935 a Barcelona. El seu primer nomenament va ser com coadjutor de Vilaller, fins l'11 de juliol del 1936, data en què va ser destinat a la Parròquia de Sopeira. El dia 25 va dir missa a l'ermita de la Mare de Déu de Riupedrós de Vilaller. El president del comitè li va preguntar que quan se'n aniria al poble de destí, que li havia de fer un salconduit, i D. José a la matinada següent ja era a Sopeira.

Quan hi va arribar, va trobar que la seua patrona guardava coses de l'església, perquè ja se sabia que s'havien comès moltes destrosses a esglésies i convents. El dia 27 de juliol va eixir cap a Aulet, però li van comunicar que el capellà d'Aulet ja havia fugit a amagar-se. En tornar a Sopeira, va conèixer Mossèn Baudilio Fornells, capellà fill de casa el Sastre de Sopeira, que s'anava a amagar a una cova a Sant Joan, a tocar de la muntanya del Taió, i allí, mentre a Sopeira van saquejar i cremar els retaules i sants de l'església romànica del monestir de Santa Maria d'Alaó a la plaça del Convent. Les veus orals que ho van presenciar diuen que la foguera era immensa.

Mentrestant Mn. Baudilio Fornells va anar a buscar un altre company, perquè volien fugir a França, i Mn. José es va refugiar a la casa on s'allotjava. Aquesta casa era ca de Batalla, família de Mn. Manuel Lloán Marsol, nascut l'any 1906 i ordenat sacerdot al 1930, germà de Plàcida i d'Elvira. Va ser detingut i assassinat als 29 anys a Aitona, on era vicari, juntament amb un altre sacerdot, fill d'Aitona, D. Josep Camí i Camí. Els dos van ser enterrats a Alcarràs. Recordo les pa-



Mn. Baudilio Fornells, amb pares i germans el primer dia que va cantar missa, 1933.

PILAR BRAVO FORNELLS

raules de la seua neboda, Inés Castán Lloán, que l'any 1936 vivia amb la casera i ell a Aitona, i una família del poble els va recomanar que tornessin a Sopeira i, ella, xica, a l'arribar a casa va preguntar "On é tio?", i sa mare i sa tia es van posar a plorar perquè ja sabien el trist final.

D. José Giné, al veure que aquesta família patia per si el descobrien, va decidir tornar a la cova de Sant Joan, batejada com "cova hospitalària", així consta a la fotografia que s'adjunta al llibre de Damián Peñart –la càmera fotogràfica era de Mn. Baudilio–. En soledat, va passar uns dies, fins que va sentir que s'atansava algú i ell es va espantar... Eren Mn. Baudilio i un company –segurament era el capellà parent de ca de Barrull de Sopeira–, ja que encara no havien pogut fugir a causa de la vigilància que imperava camí de la frontera. Com es rumorejava al poble on eren els capellans, van decidir buscar una altra cova, però era més xica, i D. José Giné va haver de baixar a Sopeira perquè tenia molt mal de pit. L'hi van curar escalfant segó a una paella, i posat a una bossa de roba, s'aplicava al pit. Una vegada curat, van decidir abandonar la cova i els companys es van separar.

Mn. José Giné volia que l'amo de ca de Just d'Aulet l'acompanyés a Vilaller, però tenia por, i el capellà va haver de marxar sol. Passant moltes dificultats hi va arribar, però les cases estaven tancades. Va continuar fins a Ginast i es va amagar a una feixina de blat i, arribada la nit, dos xicots el van acompanyar al bosc de Casós, on va viure un temps. En aquest poble es va refugiar a casa de Mn. Lafont, un capellà també assassinat. i menjava, per torns, a cases diferents, fins que a últims de setembre de 1936 amb cinc ca-

pellans més i un bon guia van fugir a França pel Portilló.

A Bagnères de Luchon van ser molt ben rebuts i Mn. José va ser destinat a le Petit Bourg des Herbières, després a l'Institut de San Josep de Fontenay de Compté com a professor d'espanyol i de cal·ligrafia. A l'abril de 1938, quan els nacionals ja havien arribat a Lleida, va tornar. Va haver de ser Cap de Censura Militar a Estella (Navarra) i capellà d'una Secció d'Obusos fins que va acabar la guerra, Va continuar la seua labor pastoral a les Borges Blanques, Camporrells i Adahuesca. Segons l'autor del llibre, Mn. Giné Riñé tenia escrita de forma detallada tota la seua història durant la guerra del 1936.

Pel que fa a Mn. Baudilio Fornells Erta, nascut a Sopeira l'any 1910, va ser ordenat sacerdot a Barcelona pel Bisbe D. Manuel Irurita, el 22 de gener de 1933. Mn. Baudilio Fornells va cantar missa per primera vegada a l'església del monestir de Nostra Senyora de la O de Sopeira el dia 29 de gener de 1933, apadrinat per un tio seu, D. José Martí Navarre, i una cosina germana, D^a Ramona Erta Porté, a més del sermò presidit per Mossèn Manel Villega Moré, arxiprest de Sopeira, i vicari de Santorens durant molts anys. Va regalar una fotografia del Cos Sant, Benet Latràs, –abat del monestir de Santa Maria d'Alaó des de 1669 fins 1682, el cos incorrupte es conservava a la cripta fins la crema de la guerra del 1936– a la parròquia de Sopeira. El seu primer destí va ser Isclles, on es trobava en el moment d'esclatar la guerra, després va exercir de sacerdot ecònom a Peralta de Alcofea, fins que aquesta població va canviar de bisbat, i va ser destinat a Juneda, on va exercir com a sacerdot ecònom vuit anys. Així mateix va inaugurar l'església de la Mare de Déu de Montserrat de Lleida i va ser delegat diocesà de migracions. Gran devot de la Mare de Déu dels Pobres va organitzar diverses activitats al respecte a Lleida, Barcelona i va fer molts viatges a Banneux (Bèlgica). Quan va emmalaltir va ser sacerdot de l'Oratori dels Dolors de Lleida, ciutat on va morir el dia 4 de desembre de 1970.

Merxe Llop rep el Guillem Nicolau enmig d'una cerimònia inèdita

// MÀRIO SASOT

El lliurament dels premis literaris que habitualment atorga el govern d'Aragó, va tindre enguany un format ben diferent als d'altres anys, degut a la pandèmia.

La cerimònia, que tingué lloc al museu Pablo Serrano de Saragossa (IAACC) el passat 12 de març, va reunir una trentena de persones, entre autoritats, familiars i amics dels premiats i va tenir un caràcter itinerant.

La comitiva es va anar desplaçant pels diferents espais del museu per a fer entrega dels premis als diferents guardonats, amb el director de l'IAACC Julio Ramón fent de mestre de cerimònies.

El director general de Política Lingüística, Ignacio López Susín, va fer entrega del Guillem Nicolau de Literatura en Llengua Catalana a Merxe Llop, de la qual digué que era «una persona molt implicada des de sempre en la defensa del català d'Aragó» i que el seu ofici de mestra li esqueia perfectament «per la seua feina com a divulgadora d'uns valors solidaris i com a difusora de la seua cultura i llengua maternes». De la novel·la premiada, *Silvertí*, López Susín recordà que el jurat en destacà «la creació d'una trama sòlida i coherent, actual i alhora lligada al territori, que fa evolucionar al



Merxe Llop agraint la concessió del premi
M.S.

lector al ritme que marquen les estacions de tren en el qual viatgen els protagonistes, reconstruint la seua història al caliu del dolor familiar que els uneix de manera afectiva i efectiva».

Merxe Llop agrai al Jurat i al Govern d'Aragó la concessió del premi i assenyala que «durant tota la meua vida, allà per on haig passat he deixat el rastre de la meua llengua catalana i de la meua condició d'aragonesa» i afegí que, per a ella «escriure ha estat sempre una necessi-

tat i un plaer». Segons explicà l'autora, un dels motius principals d'escriure aquesta novel·la va ser «la necessitat de traure a la llum uns fets horrosos succeïts durant la Guerra Civil al meu poble perpetrats pels dos bàndols enfrontats».

Pel que fa als altres guardonats, el premi a la millor obra editada va recaure en *The scarecrow-El espantapájaros*, una obra bilingüe i amb aportacions de noves tecnologies, editada per Libros de ida y vuelta. El premi a la trajectòria professional va ser per a la llibreria Castellón, de Barbaste, que obrí les portes el 1927. El guanyador del Miguel Labordeta de poesia va ser per a César Ibáñez Paris, pel seu transgressor i original poemari *Conjugar*, i l'Arnal Caverro va recaure en una traducció dels *Quinti Horatii Flacci Emblemata*, a càrrec de Miguel Martínez Tomey.

Tomey animà el Govern regional «a no deixar mai de donar suport a l'aragonès i al català a l'Aragó, que cada cop estan més necessitats de protecció dins d'un món globalitzat».

Finalment, a la planta més alta del museu, el conseller d'Educació, Cultura i Esport del govern d'Aragó Felipe Faci va concloure l'acte fent una breu glosa i elogi de tots els premiats.

DICCIONARI PER A POCA-SOLTES

Galera // Ramon Sistac

Del grec bizantí γαλέα 'mostela', segurament pel fet de ser un artefacte llarg i afuat com l'animal. La galera va ser el rei dels vaixells del Mediterrani, des de l'antiguitat i fins al segle XVII, quan va començar a entrar en decadència a causa del progrés de la navegació a vela. La nostra cultura en va plena de records. «Enviar algú a galeres» vol dir castigar-lo severament, com els galiots condemnats a remar (vegeu Charlton Heston a Ben Hur). Qui vulga saber com era una galera, al Museu Marítim de Barcelona hi ha la rèplica de la de Joan d'Àustria, nau capitana vencedora a Lepant, l'última gran batalla de galeres.

La Galera és també un poble del Montsià, no gaire lluny d'Amposta. I un carruatge allargassat (d'ací el seu nom) per al transport de passatgers, una mica més digne que la modesta tartana però menys que la sofisticada diligència. Ara bé, la galera fruit del meu desig és un crustaci, més lleig que pegar

un pare i ben difícil de menjar, però que recompensa l'esforç amb un gust exquisit.

Abans, de galeres, a penes se'n menjava i, com els seus parents els crancs de mar, s'usaven per a fumets i sopes. Però els temps canvien (i algun cop per a bé), i la humil galera ha estat elevada pels cuiners a la superior categoria de requisit —i, com no, el preu se n'ha disparat—. Per segon any consecutiu i per culpa de la maleïda pandèmia m'he tornat a perdre les jornades gastronòmiques de la galera de les Terres de l'Ebre, un pelegrinatge anual que la meua religió m'imposa. Per tal de compensar-m'ho i compensar els meus, avui he fet un arròs de galeres. De fet, l'esborrany d'est article porta un esquitx de brou amb safrà. El «Royal Blue» de la meua Mont Blanc, en contrast amb el safrà d'Estanya, crea una combinació atrevida però interessant, com la de les galeres de la costa amb les cloïsses gallegues que les acompanyaven.

Fugir de la Franja per morir a França

// LLUÍS RAJADELL

La Generalitat de Catalunya elabora un llistat de tots els republicans morts als camps de refugiats francesos al acabar la Guerra Civil. Vuit dels 47 morts aragonesos identificats fins ara havien nascut a la Franja.

Gregorio Domènec Valén, veí de Favara, va marxar del seu poble durant la Guerra Civil fugint de la repressió franquista i va fer cap al camp de refugiats de Bram, al sud de França, on moriria, separat de la seua família, el 17 de maig de 1939 amb 52 anys. És un dels vuit nadius de la Franja que apareixen a la relació de 47 aragonesos identificats fins ara entre els més de mil de republicans morts als dissortadament famosos camps de refugiats francesos on, en acabar la Guerra Civil, es van amuntegar cents de milers d'espanyols que fugien de la repressió del bàndol guanyador.

El nombre d'aragonesos morts en aquell episodi històric va ser, no obstant això, molt més alt, perquè el llistat de víctimes que prepara la Generalitat de Catalunya inclou 1.685 noms, dels quals només se n'ha pogut determinar la procedència d'uns 300 i, d'ells, mig centenar són aragonesos. Els nascuts a la Franja su-



posen, per tant, el 17% del total del aragonesos identificats, i encara queda molt treball d'identificació per fer.

La Generalitat ha encarregat a un equip d'investigadors format per Jordi Oliva, Martí Picas i Noemí Riudor que analitze tots els arxius, publicacions i relacions de víctimes espanyoles als camps de refugiats del sud de França per a redactar un llistat definitiu amb la voluntat de què pugui ser consultat per les famílies,

Imatges del camp de refugiats de Bram, a França.

ARXIU CENTELLES/CDMH
MINISTERI DE CULTURA I ESPORT

durant els anys 1939 i 1940 als camps de refugiats francesos identificats fins ara procedien de Massalió, Favara, Fraga, Tamarit, Calaceit i Nonasp. De Calaceit i Nonasp hi ha dues víctimes identificades i de la resta de pobles, una. Les seues edats oscil·len entre els 68 anys de Faustino Longas Torres, de Fraga, i els 23 de Narcís Monclús Bielsa, de Calaceit —la localització d'este darrer és dubtosa—. Cinc dels vuit franjolins van morir al camp de

moltes de les quals encara no saben a on van morir els seus parents exiliats. Més endavant, es volen dignificar els enteraments. La directora general de Memòria Democràtica, Gemma Domènech, explica que el projecte busca la reparació de les víctimes i les seues famílies i el foment dels valors democràtics.

Els republicans de la Franja morts

NO SOM D'EIXE MÓN

Toponímia a can Twitter i el buidatge del Museu // Francesc Ricart

No fa gaire que el compte de Moviment franjolí a twitter (@movfranjolí) penja un topònim de la Franja cada setmana, si fa no fa. Una manera ben senzilla i amable d'aprofitar la xarxa per reivindicar i fer visibles els noms dels pobles de les nostres comarques. Quan escric aquest paper, hi ha eixit la Codonyera. Amb sorpresa, o no tanta, hi té molta resposta: gent que ho aplaudeix, gent que en fa una crítica i gent estripadora... o siga, com sempre.

No sé si tot això pot «ser un termòmetre» de l'estat de la qüestió, de la llengua, de la catalana, of course; potser agafo (massa) el rave per les fulles, pot ser. Un termòmetre o, simplement, un rellotge aturat. Perquè si a hores d'ara —l'any 21, del segle XXI— encara hem de reivindicar o recobrar, com deia Espriu, el nom de cada poble, malament rai! Aquesta es, per desgràcia, l'eterna qüestió. Passen els anys i som allà mateix, reivindicant l'evidència i demanant-ne perdó alhora. Eixiem de la ignorància del franquisme i ens trobem en la desolació de l'autonomisme. La ignorància era supina: no sabíem ni què parlàvem als nostres pobles; des de la nostra esquena ens deien que «xapurre-

jàvem», allò del patois. Avui encara hi ha «experts» que de manera ben interessada continuen defensant aquesta tesi. Mentre, des de l'altre costat, ens recordaven que a la Franja parlàvem català i que, oh, meravella!, era on més es parlava la llengua des de Fraga a Maó. Els últims temps, però, això ha canviat i hem baixat tant en l'ús i presència de la llengua que tot apunta, (ai, el termòmetre!) si no hi posem remei, que serem el primers —de Fraga a Maó— a prendre la porta d'eixida.

Parlant d'eixir, no em vull estar de reclamar l'atenció sobre la feta consumada de la «fugida» de les obres d'art religiós de la Franja del Museu diocesà de Lleida i aixecar ací, a TdF, un crit de protesta per l'atac frontal que suposa contra la personalitat de la Franja. Ho hem dit i defensat manta camins: les obres de les parròquies de la Franja del bisbat de Lleida van ser salvades, guardades i restaurades degudament i feliçment pels bisbes de Lleida i la seva ubicació, al Museu diocesà, era i ha de ser el lloc natural per als nostres pobles d'acord amb la nostra història; l'eixida vergonyant cap a Barbastre i abans a Sixena és un atac frontal contra la catalanitat de la Franja.

Bram, un dels més durs, mentre que un va finir a l'Antic Hospital Militar de Perpinyà, un a Carcassona i un a Castellnou d'Arri.

Sorprèn l'elevada edat mitjana de les víctimes de la Franja, sis de les quals tenien més de 50 anys, pel que cal pensar que no corresponen a soldats sinó, probablement, a familiars de militars o persones significades per la seua militància republicana o esquerrana.

Jordi Oliva, un dels autors de l'estudi, conta que els espanyols morts a les platges franceses van sucumbir a les penoses condicions del propis camps —que en algunes ocasions no eren més que un recinte de platja voltat de filats—, per les ferides de guerra, per malalties i per la mala i escassa alimentació que van rebre. Respecte la procedència dels morts, la més habitual és, com cabria esperar, la catalana, seguida de l'aragonesa. Entre els aragonesos, destaquen els originaris de la Franja, un territori que, durant els dos primers anys de la Guerra Civil va quedar sota control republicà i on es va

desenvolupar l'experiència col·lectivitzadora liderada per la CNT, l'organització de masses majoritària en aquells moments.

Oliva confia en que la difusió de les llistes oficials de víctimes, que apareixen amb el nom, l'edat i el lloc i la data de la defunció, ajude a identificar la procedència, desconeguda encara en la major part dels casos. L'investigador afegeix que les famílies, a l'identificar els noms en els llistats, aportaran un «retorn» a la investigació en forma de precisions, correccions i localitzacions. És el cas de Gregorio Domènec Valén, que en la relació elaborada per la Generalitat apareix amb la procedència genèrica «d'Aragó». Una amiga de

la família de Gregorio va informar, al veure publicada la relació, que havia nascut a Favara de Matarranya.

La principal font d'informació per obtenir els noms, edats i lloc de defunció són els llistats de víctimes que es van publicar al Butlletí Oficial de l'Estat a partir de 12 març de 1940 a instàncies del cònsol espanyol a Perpinyà, Román Oyarzun. Però també hi ha aportacions d'altres investigadors com Juan Manuel Calvo o Javier Rubio, així com de registres francesos o de la publicació del PSOE a l'exili El socialista de Toulouse i de La Vanguardia, que va replicar i ampliar els anuncis del BOE.

COGNOMS, NOM	EDAT	LLOC DE RESIDÈNCIA	LLOC DE DEFUNCIÓ	DATA DEFUNCIÓ
Domènec Valén, Gregori	53	Favara (Saragossa)	Camp de Bram, Montreal	17/05/1939
Longan Torres, Faustino	69	Fraga (Osca)	Camp de Bram, Montreal	29/01/1940
Monclús Bielsa, Narcís	23	Calaceit? (Terol)	Castellnou d'Arri	22/02/1939
Nadal Ariño, Antoni	58	Tamarit de Llitera (Osca)	Carcassona	15/03/1939
Orona Armengol, Lluçia	56	Massalió (Terol)	Camp de Bram, Montreal	15/03/1939
Salvador González, Juan Bautista	32	Calaceit (Terol)	Antic Hospital Militar, Perpinyà	31/03/1939
Turlan Andreu, Benito	51	Nonasp (Saragossa)	Camp de Bram, Montreal	24/10/1939
Arbiol Perfagés, Joaquín	56	Massalió (Terol)	Camp de Bram, Montreal	28/05/1939

«Les estem passant molt putes»

// LL. R.

«Ja em diràs com us tracten en qüestió de menjar perquè nates les passem molt putes, però anem marxant fins que se'ns apodere la debilitat». El dolorós testimoni apareix a la carta enviada el 4 de maig de 1939 per Gregorio Domènec Valén, tancat al camp de refugiats de Bram, al seu fill, Joaquín, reclòs al camp de Vernet. Evidència la penosa situació que travessava el refugiat de Favara, que tenia llavors 53 anys i que s'havia hagut de separar del seu fill, de la seua filla, Amèlia, i de la seua dona, Francisca Balaguer. Dues setmanes després, moriria a Bram i el seu cos va ser soterrat a Montreal.

La filla i la dona de Gregorio es van quedar a Favara en acabar la Guerra Civil mentre el fill, enrolat en la XIII Brigada Internacional, va passar també a França. El fill de Joaquín i net de Gregorio, Patrik Domènec, ha recollit cartes que el seu iaio va enviar a son pare i altra correspondència intercanviada per la família, documents i fotos familiars, però no ha pogut esbrinar les causes concretes de la mort de son iaio. Creu que no va morir de gana, perquè, en una carta escrita a Joaquín poc abans de finir, Gregorio conta, satisfet, al seu fill que ha entrat a treballar a un forn que subministra als refugiats i pot menjar pa «abundós».

Gregorio relata al seu fill en unes emotives cartes que vol enviar-li diners, encara que els francs escassegen, i li pregunta com va de roba. Li demana també si té notícies de sa mare, Francisca, que s'ha quedat a Favara. Li diu que no s'estranya per la tardança en escriure perquè li falten «paper i francs». L'home fa un esforç per ajudar el fill i li envia amb el mateix sobre de la

carta «un parell de cigarrets, igual que en altres cartes et vaig enviar» i li demana que li confirme si els ha rebut.

Una preocupació reiterada en la correspondència que manté amb Joaquín és el desig de retrobar-se els dos a l'exili per a fer-lo més suportable. «Procura mirar si ens podem reunir els dos», li diu en una carta. En una altra ocasió, li explica que «tots els dies» ixen expedicions des de Bram cap a Espanya, però ell no pensa moure's del lloc «mentre no hi hagi una solució per a nates, per poder anar-hi els dos quan siga». Però la solució no va arribar mai en morir Gregorio abans de poder reunir-se amb el seu fill.

Joaquín va sobreviure a la II Guerra Mundial i va formar una família a França. Patrik comenta que, coneixedor dels passos de muntanya entre Andorra i França, va dedicar-se «una mica» al contraban de tabac i menjar. Durant l'ocupació alemanya, es va amagar a la casa de la que seria la seua dona. Després de treballar a la construcció d'embassaments al sud de França, una activitat en què van participar nombrosos refugiats espanyols, es va establir definitivament a Trévoux, prop de Lió. Encara que ho va intentar esbrinar, no va saber com, a on i quan va morir sa mare Francisca a Espanya. «No saben ni on està enterrada», es lamenta el seu net des de França.



Gregorio Domènec Valén i Francisca Balaguer Vallespí. FOTO CEDIDA PER PATRIK DOMÈNEC BALAGUER

L'ensenyament del català a la Universitat de Saragossa i a les EOI d'Aragó

// JAVIER GIRALT LATORRE I MAITE MORET OLIVER

«¿Y se enseña catalán en la Universidad de Zaragoza?» Doncs, sí, s'hi ensenya, i així és des del 1985, quan es va decidir oferir una assignatura optativa de llengua catalana als futurs llicenciats en Filologia Hispànica. Encapçalem aquesta breu nota amb l'interrogant que hom fa quan vol saber de què som professors a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Saragossa, i contestem que ensenyem llengua i literatura catalanes. Podeu imaginar la cara d'incredulitat que posa l'interlocutor, el qual immediatament, amb certa sorna, pregunta si tenim gaires alumnes. Cal ser honrats, i reconeixem, amb molta pena, que tenim un nombre d'alumnes molt reduït. Però, no sempre ha estat així, perquè hi va haver temps més abundosos, sobretot quan totes les matèries de llengua catalana podien cursar-se com a assignatures de lliure elecció; això va fer que foren plenes, no únicament d'estudiants de les carreres de Filologia (Hispànica, Francesa i Anglesa), sinó també d'altres titulacions, como Enginyeria, Econòmiques, Dret o Medicina. I hem de remarcar que l'ensenyament optatiu de llengua catalana a les diplomatures de Mestre, era tot un èxit entre els joves que volien començar a obrir-se les portes de l'accés a futures places de català a les escoles de la Franja d'Aragó.

Tanmateix, encara que les vicissituds acadèmiques van afavorir l'ensenyança del català a la nostra Universitat, fou la implantació del Pla Bolonya el que va provocar l'eliminació dels crèdits de lliure elecció i la limitació de la presència del català i la seva literatura als graus de Filologia Hispànica i Estudis Anglesos, amb la consegüent davallada del nombre d'estudiants. Això sí, hem aconseguit mantenir fins ara una assignatura optativa al grau d'Hispaniques referida exclusivament al català a l'Aragó, tot i que el nombre d'alumnes també és reduït. A més, en aquella reforma dels plans d'estudi, la llengua catalana va desaparèixer dels graus de Mestre (Infan-



til i Primària) i va ser impossible, per imperatiu rectoral, tenir un mòdul com a llengua "minor" en el grau de Llengües Modernes, de nova creació a la nostra Universitat. Per tant, l'efectivitat i la repercussió de l'ensenyament de llengua i literatura catalanes s'ha anat diluint en els deu darrers anys i les perspectives de futur no són gaire més bones.

L'última esperança que ens quedava per mitigar aquesta situació era tenir una menció en "Llengua i literatura catalanes" dins els graus de Magisteri, de la mateixa manera que l'aragonès, l'altra llengua minoritzada de la nostra regió que ha estat beneficiada amb una "Mención en lengua aragonesa" dintre de les titulacions esmentades des del curs 2020-2021. Des de l'antic rectorat se'ns ha manifestat la idea d'instaurar-la en algun moment, però hi ha el problema de la inversió econòmica que suposaria la contractació de professorat, perquè avui a l'àrea de Filologia Catalana només hi ha un professor titular i una professora associada. Però, sincerament, no veiem una verdadera voluntat d'enllestir-la, i menys encara en els moments actuals. Tampoc no tenim notícia que la Direcció General de Política Lingüística del Govern d'Aragó hagi demanat al rectorat que estudiï aquesta opció, com ho va fer amb l'aragonès; creiem que una iniciativa semblant podria ajudar una mica...

Pel que fa a l'ensenyament de català a les escoles d'idiomes de la nostra comunitat, pel moment s'imparteix a l'EOI Lázaro Carreter de Saragossa fins a B2 —el primer centre que va oferir aquest idioma

dins dels plans d'estudi de les "Enseñanzas de idiomas de régimen especial"—, a l'EOI Ignacio Luzán fins a B2 a Montsó i els dos cursos de C1 a l'extensió de Fraga, i a l'EOI Alcañiz, on es poden cursar els nivells B2, C1 i C2, aquest darrer com a novetat d'enguany, del qual s'han hagut d'o-

brir dos grups per tal d'atendre la demanda aclaparant que el curs en format semipresencial ha tingut.

Cal assenyalar, així mateix, que el nombre d'estudiants en aquest tipus d'ensenyament és igualment baix, no tant en C1 i C2 però sí en la resta. Tanmateix, si tenim en compte que a diferència dels altres idiomes (alemany, anglès, francès, italià, rus o xinès) els cursos de català de l'EOI no puntuen en el barem de punts del professorat interí —que és bàsicament l'alumnat del qual es nodreix l'Escola d'Idiomes—, i que en la majoria d'escoles la inspecció d'educació no fa més que retallar cursos de la nostra llengua en nivells inferiors i no n'ofereix en els superiors (que són els que haurien d'atendre les escoles més properes a la Franja), la continuïtat del català en aquest tipus d'ensenyament tampoc no té un recorregut gaire favorable.

Òbviament, no es tracta de buscar els culpables d'aquesta situació, però el que està clar és que hi ha alguna cosa que no s'està plantejant de manera adequada, o bé no oferim l'ensenyament que realment interessa o l'interès per estudiar català a l'Aragó és relativament baix. Això sí, els que ens hi dediquem proseguirem amb el repte d'ensenyar la nostra llengua, sigui quina sigui la situació social o política que ens toqui viure. És més, no ens importarà tornar a contestar la pregunta amb què encapçalàvem aquesta nota (sovint mancada d'empatia lingüística), i respondrem que sí, que ensenyem llengua i literatura catalanes, que és a més la nostra llengua materna, i que ho continuarem fent mentre ens deixin.

Integrants
d'un curs de
català a l'EOI
d'Alcañiz del
curs 2016-
2017
EOI ALCAÑIZ

Un pot petit de grans essències poètiques

// MÀRIO SASOT

Ja fa uns anys que el poeta Hèctor Moret (Mequinensa, 1958) va anunciar que la seua etapa com a poeta s'havia acabat.

Però la vida i el fluir poètic continuen i Moret (la cabra tira al mont, que dirien a Fraga) va continuar escrivint versos; alguns, dedicats als seus amics, poetes o escriptors en general als quals admira; altres per a abocar els seus sentiments fets ritme i musicalitat, publicats de forma dispersa a diverses revistes.

La majoria dels poemes de *Dat pel sac* apareixen per primera vegada en un poemari propi, tret de dos inclosos en l'apartat intítulat «Quadernet d'exercicis complementaris», de *Temps pervers* (1999), recopilats també, «a tall de coda» a *Camp clos*.

El títol d'aquest recull suggereix, més enllà del significat més explícit i prosaic, alguns altres més especials i íntims.

El mot 'dat' (dar, donar) parla de la generositat de l'autor, que ha dedicat molt més de mitja vida a la

cultura i la llengua catalanes de la Franja, i de la seua disposició a ajudar els estudiosos i creadors d'aquestes matèries que li han demanat.

I 'pel sac' evoca el títol del seu poemari *Al cul del sac trobarem les porgueres* (València, 1993), un mot aquest últim que fa al·lusió a la brossa que queda al fons del sac del blat o l'ordi després de destriar el gra de la palla. El que quedaria doncs, en aquest llibret excèntric i extemporani, serien les porgueres del que ha estat lo millor de la poesia de Moret en més de quatre dècades.

Segons l'autor, el títol evoca sense voler el nom del grup artístic Dau al set, expressió que ens portaria a un altre poemari moretià, *Parella de negres* (Columna, 1988) on el joc i l'atzar confluirien.

Els primers poemes d'aquest opuscle: «Blavosa nit» i «A tots los morts, morts a totes les guerres», escrits en 1975, ens mostren l'Hèctor adolescent, rebel i inconformista. També es poden trobar al recull ver-

sos d'amor a la terra natal, encarnada amb descripcions de paisatges riberencs banyats de nostàlgia i d'unes gotes d'ironia *moncadiana*, com és el cas del titulat «Breu vocabulari patxetí».

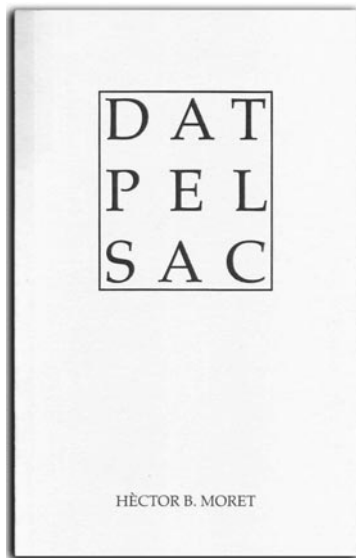
Venen a continuació un seguit de versos on es fa una mescla d'homenatge i paràfrasi a autors als quals Moret admira, com Espriu, Màrius Torres, Joan Vinyoli, o els franjolins Josep Galan, Desideri Lombarte o Jesús Moncada.

No falten tampoc les reflexions sobre l'amor i el desencís («No vam nàixer ahir», «Ningú al carrer») i altres que mostren pessimisme i clara crítica davant l'actual deriva del món, com els brevíssims «Com si ara fos» o «Com si fos ahir».

També apareixen els hàbils jocs de paraules i tirallongues monosil·làbiques com «Penell Existencial» i «No crec en res», respectivament.

El poemari acaba amb «20 del XX», un collage expressionista de noms, títols, personatges i frases emblemàtics del segle passat, i un record a la casa barcelonesa que ha estat la llar de la major part de la vida de l'autor: «Aribau 47».

En definitiva, aquest «sac dat» de versos és un petit pot on estan concentrades totes les essències poètiques d'en Moret.



Coberta del llibre

U12

Ornitòleg de l'Eixample // Esteve Betrià

Aquest any de confinament al bell mig de l'Eixample barceloní m'han permès establir contacte visual amb diferents passavolants vertebrats alats i emplomats. De sempre —com aquell que diu— a la terrasseta d'Aribau em visiten de manera insistent exemplars —sempre en solitari— de la inconfusible *Erithacus rubecula*, coneguda com 'papadeta roja' o 'papa-roget' en el parlar del Poble —i en català estàndard 'pit-roig'—, un moixó discret que desperta simpatia entre els humans. També tradicionalment visiten la terrasseta exemplars de *Pica pica*, la coneguda arreu del domini del català com a 'garsa', un moixó que odio profundament perquè a la recerca de cucs i cuquets em deixa, sense cap mena de consideració, a l'enterra de la terrassa una empipadora escampadissa de detritus remoguts.

Si bé aquestes dues espècies de moixons són ben habituals en jardins d'arreu i en terrasses urbanes, m'han sorprès la visita diària d'una parella de la novinguda a l'occident mediterrani de

la 'tortora turca', en català estàndard, coneguda al Poble com a 'tortoreta de collar', *Streptopelia decaocto*. També em cal assenyalar les ocasionals visites d'alguna femella de 'merla' (*Turdus merula*), amb el seu plomatge grisenc i bec grogenc i, encara més ocasionals, d'un exemplar mascle de *Sylvia melanocephala*, 'retonet' al Poble i 'tallarol capnegre' en català estàndard.

Molt ocasionalment i sorprenent ha estat la visita en un parell d'ocasions d'una parella de l'exòtica espècie *Estrilda astrid*, batejada en català estàndard com a 'bec corall senegalès'. I en les setmanes més hivernals d'un exemplar de l'espècie *Phoenicurus ochruros*, 'cotxa fumada' en català general i 'cul-roget' en el parlar del Poble.

Des de la terrasseta he pogut observar, com sempre, el vol blanquinós de gavines i coloms i, en primavera i estiu, els vols i xiscles de falciots i orenetes. També, de tant en tant, veig passar estols de les cotorres argentines o cotorrets pitgrís.

José Antonio Carrégalo, avant amic!

// CARLES SANCHO MEIX

Avui 20 de març, al matí, ens ha deixat l'amic i company José Antonio Carrégalo, ens ha comunicat la Pili, la seua esposa i lluitadora fins l'últim moment de vida, «ha mort tranquil, sense patir, estave molt malament». La primera notícia l'havíem tingut una hora abans gràcies a Javier Arrufat, mont-roigí, 'ascumaire' i amic de la família. A través del whatsapp ha escrit: «Bon dia... M'acaben de comunicar... que ha faltat José Antonio Carrégalo. Una gran pèrdua per a tots».

Des que va deixar de publicar la columna de "Viles i gents" a La Comarca el 2015, per motius de salut, ell continuava la seua activitat creadora. I encara va tindre forces per publicar una última columna per celebrar els 25 anys de "Viles i gents", el juny del 2020, on argumentava: «Ara porto temps sense publicar. La meua naturalesa demane atenció. Però, comptant amb totes les vènies que convinguen, lo dia menos pensat tornaré». A poc a poc, les seues limitacions van anar frenant el seu caràcter vitalista mont-roigí. Ell, positiu per naturalesa, estimava i s'aferrava a la vida i lluitava il·lusionat per vèncer la malaltia: «hem de seguir els consells dels metges, no hi ha



d'altra» —deia conformat. Era molt racional i veia amb claredat el final d'un túnel sense retorn. Ja, al final de la passada primavera, vam tindre una llarga i emotiva xerrada sobre l'evolució de la seua malaltia, el valor de l'amistat i parlàrem de l'ampli llegat que ens deixava com a escriptor i investigador. Em recordava molt a Desideri Lombarte que, com deia sovint, es lamentava de no haver tingut l'oportunitat de conèixer-se'l personalment sent de la vila veïna, encara que havia llegit i après de tota la seua obra. A la tardor vam coincidir al mateix temps a l'hospital, ell a Reus i jo a Barcelo-

J. A. Carrégalo a Torredarques (2012) fent lectura de la llegenda de la Punta de la Camiseta, recollida al seu *Mont-roig. El patrimoni immaterial*
CÈLIA ANTOLÍN

José Antonio que era un excel·lent transmissor d'històries i contalles i tenia una memòria privilegiada. Fa pocs dies vaig trobar un vídeo del 1992, gravat a casa seua de Mont-roig, en una trobada que vam organitzar per recollir materials per al Molinar, on Ramon Saura, lo Cego de Mont-roig, acompanyat de la guitarra, cantava composicions de música popular. Carrégalo inclouria anys més tard el repertori de Ramón Saura en el seu excel·lent treball d'investigació *Mont-roig: patrimoni immaterial* (2007).

Gràcies per la teua amistat José Antonio!

A molta honra i orgull! // Javier Giralt

Defensar la llengua materna és tasca encomiable, i tant que sí! I no és gens fàcil fer-ho per als qui en tenim una de minoritària i, menys encara, dins un espai sociopolític no gaire procliu a reconèixer tot allò que no sigui castellà, com és el cas de la nostra Comunitat Autònoma d'Aragó. Per aquest motiu cal comprendre que, quan hom celebra el dia internacional de la llengua materna, apareguin escrits com el que es va fer públic a la Codonyera, damunt de la porta principal de la Casa de la Vila.

Tenen tota la raó els autors del comunicat quan diuen que la llengua que parlen actualment al poble és una llengua de transmissió oral, de pares a fills, des de fa molts segles; i també quan proclamen que aquesta llengua és una riquesa patrimonial i cultural de la Franja d'Aragó. I fins i tot trobem justificat que afirmen que volen conservar les peculiaritats del seu parlar.

Però, malauradament, van del tot errats quan asseveren amb contundència que la seva llengua és el "chapurriau", perquè a la Franja es parla català, amb força variació dialectal des de la Ribagorça al Baix Aragó i el Matarranya, és cert, però un català de tipus nord-occidental que es va assentar als nostres pobles des de fa molts segles, tal com ho demostra la història i una multitud de recerques dutes a terme, tant des d'una perspectiva sin-

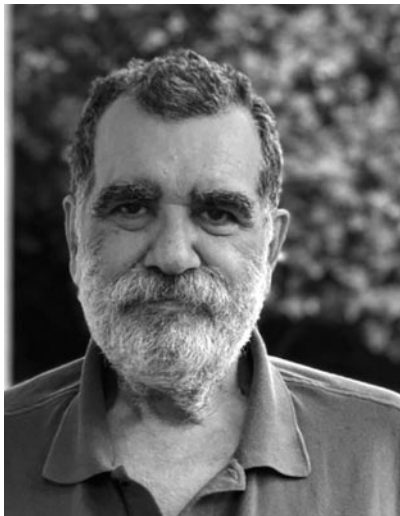
crònica com diacrònica. Un català que s'ha transmès oralment, com totes les llengües del món, i que es va escriure a la Franja del segle XIII al segle XVI seguint unes convencions comunes amb la resta de territoris catalanoparlants, com es palesa en tota la documentació antiga conservada als arxius. Un català que ha esdevingut un patrimoni cultural immaterial d'indubtable valor, no per tractar-se d'una "rara avis" a punt d'extingir-se, sinó pel lligam que manté amb una llengua de cultura que es parla en altres àrees d'Espanya, França i Itàlia. Un català amb el qual s'ha produït una literatura popular abundant i molt variada, i que actualment conrea un nodrit nombre d'autors de la Franja amb una literatura culta d'alta qualitat. I, finalment, un català que, sense cap mena de dubte, vol preservar les seves especificitats i els seus trets distintius, però que ho vol fer de la mà de la varietat estàndard que li pertoca i no de cap invenció lingüística ad hoc que desnaturalitzi la seva identitat i la seva raó de ser. Per tots aquests motius, en commemoració de la nostra llengua materna, proclamo (i com jo, molts d'altres), que la llengua pròpia de la Franja és el català i vull que rebí aquest nom, per tal de bandejar el despectiu "chapurriau". A molta honra i orgull, dit sigui de pas.

En la mort de Vicent de Melchor

// ARTUR QUINTANA I FONT

Des del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona ens van fer saber el 25 de febrer d'enguany que en Vicent de Melchor, professor titular jubilat de Gramàtica Històrica i Història de la Llengua Catalana d'aqueix departament, havia mort el 19 del mateix mes als 63 anys. En Vicent, barceloní amb arrels valencianes, tenia segona residència a Fórnols de Matarranya des de principis de segle, i aviat es va integrar en la nostra Renaixença: soci d'ASCUMA, quan podia n'assistia a les juntes, o hi col·laborava en actes, com ara en la presentació a la Freixneda el 2001 del poemari *Esfera. Traspunt en la serena* d'en Juli Micolau. El 2009 va haver de demanar per motius de salut la jubilació anticipada, i és quan va passar a viure seguit a Fórnols amb la muller i els fills. Aquests anaven a l'escola de la Freixneda primer, i més endavant de la Portellada, i és aleshores quan en Vicent es féu també soci fundador de Clarió. Quan el 2014 els fills tingueren l'edat d'anar a l'institut, els de Melchor tornaren a viure seguit a Barcelona. Durant els anys de plena residència matarranyenca en Vicent va col·laborar amb més d'una trentena d'articles a *Temps de Franja*, des del número de febrer del 2010 al de juliol del 2014, majoritàriament entorn de la problemàtica del català a l'Aragó, però no només. Malgrat que ell vivia a tocar de casa —Fórnols és poble veí de la Codonyera— i ens trobàvem sovint a juntes i altres actes

d'ASCUMA no vam arribar a intimar. Sí que vam tenir una amable picabaralla a les pàgines de *Temps de Franja*: en Vicent havia escrit a les pàgines 19 dels números 98 i 99 corresponent als de juliol-agost i setembre-octubre de 2010 un article «I also love xapurriau» on defensava que era convenient d'admetre el qualificatiu de 'xapurriau' al costat del de 'català', perquè no es produís ací una nova 'Batalla de València' de la qual n'havia patit, prou i massa, els estralls. Al número 100 de novembre de 2010 de *Temps de Franja*, a l'obligatòria pàgina 19, jo en vaig discrepar en un article «Vicent de Melchor i el seu "I also love xapurriau"», perquè creia —i continuo creient— que no es pot posar al mateix nivell el glotònim 'valencià' —o 'valenciano-català'— que el glotònim 'xapurriau' —o 'xapurriauno-català'. I seguïrem essent tan bons companys com sempre. Per molt que en Vicent volgués contemporitzar amb el xapurriadisme, el va haver de patir amb prou freqüència com ens explicà en el tractament sofert pels seus fills a l'escola matarranyenca (vegeu la reproducció de l'article en aquesta mateixa pàgina).



Vicent de Melchor, l'estiu de 2020
ARXIU FAMILIAR

Val a dir que el tarannà de la mestra matarranyenca no era tan bèstia com allò que feia una altra mestra pels anys 80 de castigar amb 30 pesetes els infants de l'escola d'Areny de Noguera quan parlaven en català, però Déu-n'hidoret!

Ignoro perquè es va instal·lar al Matarranya, però no pas perquè és volgués especialitzar en el català matarranyenc o franjatí en general i la cultura que conforma, per molt que qualsevol domini català sempre l'interessava. El seu camp preferit d'estudi, a més de la gramàtica històrica, era el segle XVIII, aquell segle tan pobre i desconegut de la nostra llengua i literatura a qualsevol territori, llevat de Menorca, on sota el bon govern britànic, es va poder ben desenvolupar el neoclassicisme, i sobre el qual va treballar tan intensament —edicions del teatre d'en Joan Ramis i d'uns primers evangelis valencians en terres menorquines, i estudis de conjunt del moviment literari menorquí, tan capdavanter aleshores en la nostra literatura.

La prematura desaparició d'en Vicent de Melchor és una greu pèrdua, i molt especialment per a la Menorca divuitesca i per a nosaltres franjatins.

VANITAS VANITATIS

Indignació 3: Català a l'escola (1) // Vicent de Melchor

Ítem més sobre qüestions indignants de xiquets i llengua. No hi podie faltar l'escola, pagada amb los nostres impostos. La sociolingüística actual afirma que una llengua minoritària progressarà si té una forta presència en l'escola —però la Llei de Llengües no hi ajuda. Per eixemple: una família amiga matarranyenca, fugint dels seus efectes, no ha pogut escolaritzar els seus tres fills a la Terra Alta, únicament, per dificultats logístiques. Atres experiències, a l'escola dels meus fills al Matarranya: hi fan una hora setmanal de català, per una i mitja de religió o tres de castellà. (¡A la Franja estem pitjor que en escoles de la Catalunya Nord i l'Alguer!) Però n'hi ha més. A

la classe del meu fill de 5 anys, la mestra (catalanoparlant de la Franja) los va demanar un dia que aportaren un llibre, a elegir. Ell, espontàniament, li'n va dur un en català: i li va ser rebutjat perquè "havia de ser en castellà" —condició no especificada prèviament. Per sort, ser menut no li impedix tindre un cert sentit de la llengua, i de la injustícia: enguany n'ha portat un atre, també en català, i este camí li ha seguit acceptat. Més encara: a començament de curs la nostra filla (9 anys) encara ha seguit objecte de l'arcaisme pedagògic de prohibir-li (en converses privades!) que usare el català a classe, amb la seua millor amiga. Els atres mestres, de l'Aragó de parla castellana, afortunadament, se mantenen neutrals, però n'hi ha que no es pot estar de contrastar empíricament *xapurriau* i *català*. En fi.

*Publicat a *Temps de Franja* n. 107, juny 2011

• LLÚCIA CASTAÑO •

tast Clandestí

• SOMMELIER ASC. 828 •

TAST CLANDESTÍ MATARRANYA

abril - maig 2021

Vins & Gastronomia

40€ p.p - Reserves al 646 644 910 o info@websenda.com

Organitzen:

SENDA (Agencia de Viatges CAA338) · Llúcia Castaño - Sommelier

Participen:

Hotel el Convent · Hotel Torre del Visco · Hotel Torre del Marqués
Hospederia Santuario Virgen de la Fuente · Hotel la Fábrica de Solfa



SENDA
servicios turísticos